

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОДПИСЕЙ,
ВЫПОЛНЕННЫХ ЛИЦАМИ С ИЗМЕНЕНИЕМ ПРИЗНАКОВ
СВОЕГО ПОДПИСНОГО ПОЧЕРКА**

Сохранич Т. В., Сиротенко-Кацман Н. В., Дидушок Н. Я., Абросимова В. Г.

Рассмотрена проблема идентификационного исследования подписей, исполнители которых меняют свой подписной почерк. Исходя из анализа экспертной практики, приведены несколько примеров исследования таких подписей, что является иллюстрацией некоторых способов изменения лицами признаков собственного подписного почерка.

Ключевые слова: подпись, подписной почерк, автоподлог, изменение признаков собственного подписного почерка, транскрипция.

**RELEVANT ISSUES OF STUDYING SIGNATURES MADE
BY PEOPLE WITH DELIBERATE CHANGE OF THEIR REGULAR
SIGNATURE HANDWRITING FEATURES**

Sohranych T. V., Syrotenko-Katsman N. V., Didushok N. Y., Abrosymova V. G.

Signatures, given their specific nature and functional purpose, represent the most common object for the study of handwriting. The expert practice shows that among true signatures, i. e. signatures made by respective signatories, there are often signatures that have been deliberately changed by the signatory to make it look as a fake signature. In order to find a proper solution to problems regarding the given objects, it is necessary to know the ways of changing the signature handwriting by the signatory, understand their peculiarities, have considerable array of comparative material for a long period of time and represented in the form of not only samples of signatures made by persons in question, but the samples of their handwriting as well. The article provides a number of types of changing the features of signature handwriting and provides some examples from practice. Based on the undertaken research the obtained data on the processes of changing the signatures by signatories themselves allow to create an expert methodology to be used in especially challenging signature study tasks.

Keywords: signature, signature handwriting, author-forged signature, changing the features of own signature handwriting, transcription.

УДК 343.98

Л. В. Свиридова, провідний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, кандидат юридичних наук

**ВИРІШЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ
В ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ**

Розглянуто актуальні питання створення окремих експертних методик лінгвістичних досліджень для вирішення певних видів завдань. Проаналізовано експертну практику щодо встановлення висловлювань, виражених у

формі закликів, погроз, а також тих, які містять образливу лексику. Визначено межі компетенції експерта в галузі дослідження писемного мовлення під час вирішення зазначених завдань.

Ключові слова: окремі експертні методики лінгвістичних досліджень, висловлювання, виражені у формі закликів, погроз, образлива лексика, компетенція експерта, комплексні дослідження.

На сьогодні в судово-експертній практиці виникла нагальна потреба розроблення окремих методик у галузі дослідження писемного мовлення з метою вирішення завдань щодо встановлення наявності (або відсутності) у друкованих текстах або промовах певних осіб висловлювань образливого характеру, або тих, які містять заклики, погрози тощо. Актуальність вирішення цих завдань зумовлена активізацією явищ, котрі раніше були мало затребувані як предмет розслідування й судового розгляду справ, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації певної особи у зв'язку з наклепом і образою; різними тлумаченнями текстів, їх фрагментів, окремих слів, словосполучень; передвиборчими технологіями тощо. У судових і слідчих органах усе частіше виникає необхідність у вирішенні питань стосовно дослідження писемно-мовленнєвих об'єктів семантичного, змістового характеру.

Можливість проведення лінгвістичних досліджень у цьому напрямку викладено в роботах російських науковців, у яких простежується неоднозначне вирішення зазначених питань в аспекті їх експертного застосування. Тому нині виникає нагальна потреба в створенні окремих експертних методик лінгвістичних досліджень у вирішенні завдань щодо встановлення наявності/відсутності в друкованих текстах або промовах певних осіб висловлювань образливого характеру, або тих, які містять заклики, погрози тощо.

У практиці нерідко трапляються випадки, коли на дослідження надаються непрямі докази, тобто слідчий, на підставі протоколу допиту потерпілого, на вирішення експерта ставить таке питання: «Чи містить вислів «Якщо ти не повернеш гроші – тобі буде погано!!!» погрозу вбивством чи насильством?» Слідчим викладено фразу (у його лексичному та граматичному оформленні), яку, зі слів потерпілого, уживала інша особа стосовно нього. Слід зазначити, що експертом досліджується не лише логіко-змістова сторона висловлювання, а й лексична, граматична його форми, які можна встановити лише експертним шляхом. Отже, для проведення судової експертизи щодо встановлення наявності погроз у висловлюваннях певної особи, слідчому необхідно надати прямі докази (наприклад, диск із розмовою, запис розмови на диктофоні тощо). У практиці Харківського НДІСЕ подібні дослідження проводяться в рамках комплексної судової експертизи писемного мовлення та судової криміналістичної експертизи відео-, звукозапису. Експертом-фоноскопистом вирішується питання щодо встановлення змісту інформації, зафіксованої на диску, який надається слідчим для проведення комплексної експертизи, а за текстовим відтворенням установленого змісту розмов на відеофонограмі (або фонограмі) експертом у галузі дослідження

писемного мовлення встановлюються, чи містяться в тексті висловлювання, виражені у формі погроз певній особі.

Поряд із цим слід зазначити, що вирішення питань щодо погроз вбивством чи насильством не належать до компетенції експерта в галузі дослідження писемного мовлення, оскільки їх вирішення має правовий характер. Також питання, чи є негативна інформація такою, що порочить честь, гідність і ділову репутацію певної особи, чи є в тексті заклики, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі, насильницьку зміну або повалення конституційного ладу тощо належать до сфери компетенції юриста та не входять у межі спеціальних знань експерта в галузі лінгвістики. Адже він не знає, чи може певна негативна інформація порочити честь, гідність і ділову репутацію певної особи, або чи є певні висловлювання погрозами вбивства чи насильства, або чи можуть певні заклики викликати дії, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі тощо. На підставі ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України, а також відповідно до п. 2.3 чинної Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Мін'юсту України від 27.07.2015 № 1350/5), експерту забороняється вирішувати питання, які виходять за межі його спеціальних знань і з'ясування питань права.

Останнім часом у публікаціях обговорюється питання меж компетенції експерта в галузі дослідження писемного мовлення стосовно вирішення зазначених завдань. Автори, статті та монографії яких присвячені лінгвістичним дослідженням, відмічають, що справа навіть не в тому, що експерт-лінгвіст не знає, а в тому, що він не має права встановлювати, чи можуть певні заклики викликати дії, які мають призвести, наприклад, до насильницької зміни конституційного ладу, навіть у тому разі, якщо він має юридичну освіту та знає, якого роду заклики мають певним чином кваліфікуватися. До компетенції експерта-лінгвіста не входить установлення реальних (некомунікативних) намірів мовця, оскільки це питання пов'язане зі встановленням форми вини¹.

Іншу думку має Т. В. Будко, яка стверджує, що «повноцінним буде висновок, якщо експерт проведе комплексне лінгвістичне й правове дослідження, що потребує спеціальної юридичної підготовки. Сьогодні формально вказане комплексне експертне дослідження мають право проводити всі, хто отримав кваліфікацію судового експерта за відповідною спеці-

¹ Див.: Подкатилина М. Л. Формулирование вопросов судебной лингвистической экспертизы экстремистских материалов / М. Л. Подкатилина // Современные тенденции развития криминалистики и судебной экспертизы в России и на Украине : материалы междунар. науч.-практ. конф. в рамках проекта «Российско-украинские криминалистические чтения на Слобожанщине», Белгород, 25–26 марта 2011 г. : в 2 т. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2011. — Т. 2. — С. 104–108; Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза : монография / К. И. Бринев ; под ред. Н. Д. Голева. — Барнаул : АлтГПА, 2009. — С. 240.

альністю, оскільки пройшли спеціальну перепідготовку з елементами юридичних знань, а фактично – лише особи з двома освітами (філологічною та юридичною) або ті, хто крім філологічної освіти, мають науковий ступінь кандидата або доктора юридичних наук»¹. Не можна погодитися з цією думкою, тому що запропоноване суперечить принципу об'єктивності проведеного дослідження, оскільки експерту необхідно аргументувати одержану шляхом дослідження інформацію й оцінити її, застосувавши спеціальні знання в галузі лінгвістики, не виходячи за межі знань експерта в галузі дослідження писемного мовлення. Так як висновок експерта є одним із доказів у справі, то він має відповідати вимогам достовірності та допустимості.

Досліджуючи зазначену проблему, необхідно звернути увагу на роботу, підготовлену колективом авторів, у якій розглянуто питання комплексної психолого-лінгвістичної експертизи². У цій роботі розглядаються такі категорії, як «пропаганда», «заклик», «погроза», «розпалювання ворожнечі, ненависті», «образа» тощо, які пропонується досліджувати в рамках комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Авторами надається чітке визначення меж компетенції експертів і зазначається, що до компетенції експертів не входить юридична (правова) кваліфікація діяння, установлення форми вини, умислу, мотивів правопорушення. Експерти не встановлюють тих обставин, які не знайшли відображення в тексті, а встановлюють лише виражену в тексті мету автора, не встановлюючи реальної мети й мотивів діяльності суб'єктів правопорушення. При проведенні психолого-лінгвістичної експертизи тексту до компетенції експертів входить установлення значення тексту, де філологами досліджується те, що сказано, а психологами – спрямованість того, що сказано.

Беручи до уваги експертну практику, слід зазначити, що в Харківському НДІСЕ в рамках наукових розробок із метою створення окремих методик лінгвістичних досліджень експертами вирішуються завдання стосовно встановлення наявності/відсутності в письмових текстах або усних (у промовах осіб, у рамках комплексної експертизи) висловлювань образливого характеру, або тих, що містять заклики, погрози тощо. Виходячи з лексичних тлумачень певних слів, дослідження яких передбачається поставленими на вирішення експертизи питаннями, експертом визначаються лінгвістичні компоненти, необхідні для кваліфікації певного мовленнєвого акту (образ, погроза, заклик тощо). Наприклад, встановлюючи в тексті висловлювання у вигляді заклику, експертом виділяється іллокутивна складова заклику, яка виражена в його лексичній і граматичній формах. Лексична форма перед-

¹ Будко Т. В. Теоретичні аспекти експертної методики кримінально-правової оцінки інформації, яка міститься в текстах мовних повідомлень / Т. В. Будко // Криміналістика і судебна експертиза. — К., 2013. — Вып. 58. — Ч. 1. — С. 212–224.

² Див.: Теоретические и методические основы судебной психолого-лингвистической экспертизы текстов по делам, связанным с противодействием экстремизму / подгот. О. В. Кукушкиной, Ю. А. Сафоновой, Т. Н. Секераж. — М.: ЭКОМ Паблшерз, 2011. — 326 с.

бачає тлумачення певного слова, а граматична форма – наказовий спосіб, який виражає спонування, заклик до виконання дій, наказ, побажання, прохання, порад. Слід зазначити, що розповсюджені форми закликів (заклик-лозунг, заклик-апеляція, заклик-звернення, заклик-проголошення) одночасно є й формами спонування інших типів, і встановити заклик тільки з граматичного боку є проблематичним, оскільки заклик є видом мовленнєвого акту спонування. Тому диференціювання заклику та спонування у разі збігу їх граматичних форм вимагає насамперед аналізу лексичного складу заклику й вивчення ситуації його вживання.

Стосовно визначення в тексті такого мовленнєвого акту як погроза в експертній практиці виділяються лінгвістичні компоненти певних фрагментів у досліджуваному тексті, які містять складові мовленнєвого акту погрози. До них належать:

1) тематика: предмет мовлення – наслідки відмови адресата від виконання певних дій; інформация, яку повідомляють, – негативні наслідки цієї відмови для адресата: здійснення автором будь-яких дій щодо нього (у тому числі, його близьких);

2) ставлення: виражена модальна оцінка дії: «вам необхідно це зробити»; виражена емоційна оцінка наслідків відмови: «вам буде погано»;

3) комунікативна мета: спонування до дії: «хочу, щоб ви зробили це»; переконання в необхідності вчинення зазначеної дії за допомогою додаткового аргумента: «хочу, щоб ви знали, що я зроблю вам погано, якщо не зробите цього».

У разі виявлення в тексті висловлювань, що збігаються за всіма параметрами з комунікативним актом погрози, експертом зазначається наявність у тексті певних висловлювань, виражених у формі погрози стосовно будь-якої особи (осіб).

Певні складнощі в практиці проведення лінгвістичних досліджень викликає встановлення в тексті висловлювань, виражених у формі образи. Як правило, експертне дослідження базується на наявності/відсутності в тексті негативної інформації (негативних висловлювань), через яку доводиться наявність у тексті висловлювань, виражених у формі образи. Виходячи з лексичних тлумачень слів¹, *негативний* – поганий щодо властивостей, якостей, призначення й т. ін., який не викликає схвалення, а заслуговує на осуд. *Інформация* – це сукупність мовних висловлювань, а *висловлювання* – це виражена в мовній формі думка, яку передано словами. *Думка* – це судження, що виражає оцінку кого-, чого-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь, погляд на кого-, що-небудь. *Оцінка* в тексті розпізнається за наявності певних оцінних слів і конструкцій, у тому числі емоційно-експресивних, модальних, у значенні яких можна виділити елементи «гарний»/«поганий» або їх конкретні різновиди (добрий, злий тощо). За наявності позитивної оцінки може

¹ Див.: Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/>; Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/>; Академический словарь [Електронний ресурс]. — Режим доступу : dic.academic.ru/dic.nsf/eng_rus/.

йти про позитивну інформацію, а в разі наявності негативної оцінки – про негативну інформацію. Отже, негативна оцінка особи, що здійснюється за допомогою слів і виразів, які взагалі не вживаються в літературній мові або не вживаються в літературній мові стосовно особи або певних груп осіб (котрі відрізняються специфічними ознаками або манерою поведінки), висловлення якої має на меті підкреслити неповноцінність особи-адресата й/або її невідповідність функціям, становищу та ін. – є образою. Поряд із цим слід зазначити, що виділяються типи лексики сучасної мови, яка включає певні розряди слів, використання яких стосовно певної особи, як правило, є образливим. Це слова, що позначають: 1) антисуспільну, соціально осуджувальну діяльність або позицію певної особи (*шахрай, расист, зрадник*), 2) містять експресивну негативну оцінку поведінки людини, без відношення до вказування на конкретну діяльність або позицію (*хам, мерзотник, красти, ханати*), які в словниках нерідко супроводжуються поміткою «лайл.» (лайливе) тощо¹. Також, виходячи з певної експертної ситуації, експертом може пропонуватися визначення інвективної (образливої) лексики, яка припускає намір образити або принизити адресата чи третю особу, шляхом уживання слів і виразів, що виходять за межі літературної норми мови та порушують норми суспільної моралі². На підставі чого експертом устанавлюється, чи відповідає форма висловлювань з урахуванням мовних засобів, які вживав певний автор, моральним нормам спілкування, тобто чи використовував він слова й вирази, які взагалі не вживаються в літературній мові та порушують норми суспільної моралі.

Розглянувши основні завдання, які вирішуються експертами в галузі дослідження писемного мовлення, слід зазначити, що це не остаточний їх перелік, оскільки в практиці зустрічаються випадки вирішення питань стосовно того, чи міститься в тексті інформація позитивного чи негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи, а також чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням тощо. Як зазначається в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень коло питань, що вирішуються експертами-лінгвістами, не є вичерпним і під час проведення цього виду експертизи можуть вирішуватися й інші питання, які стосуються її предмета.

Розглянуті актуальні на сьогодні питання в галузі лінгвістичних досліджень потребують чіткої регламентації та єдиного методичного підходу в дослідженні текстів, оскільки на практиці виникає низка питань, які за відсутності нині методик лінгвістичних досліджень викликатимуть дискусії серед експертів.

¹ Див.: Словник літературознавчих термінів; Академический словарь; Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психолінгвістическая інтерпретація речевого воздействия / В. И. Жельвис. — Ярославль : Изд-во Ярослав. гос. пед. ин-та, 1990. — 180 с.

² Див.: Жельвис В. И. Указ. праця. — С. 89.

РЕШЕНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В ЭКСПЕРТНОЙ ПРАКТИКЕ

Свиридова Л. В.

Рассмотрены актуальные вопросы создания частных экспертных методик лингвистических исследований для решения определенных видов задач. Проанализирована экспертная практика в отношении установления высказываний, выраженных в форме призывов, угроз, а также содержащих оскорбительную лексику. Определены пределы компетенции эксперта в области исследования письменной речи в процессе решения указанных задач.

Ключевые слова: частные экспертные методики лингвистических исследований, высказывания, выраженные в форме призывов, угроз, оскорбительная лексика, компетенция эксперта, комплексные исследования.

THE RESOLUTION OF LINGUISTIC TASKS IN THE EXPERT PRACTICE

Svyrydova L. V.

The article provides grounds for the establishment of specific expert methods of linguistic studies. Based on the analysis of literary sources that deal with the problems of such linguistic categories as «insult», «threat», «appeal», as well as the norms of the law of Ukraine, the article investigates into the possibility of solving within forensic examination certain types of tasks that may be of interests to investigation and court bodies as well as for legal entities and natural persons. These tasks include the identification in the texts of utterances in the form of appeals, threats, as well as those that contain insulting language. Illustrated with examples from expert practice the article shows the possibility of solving the abovementioned tasks and outlines the necessity of further theoretical research and methodological output in the sphere of linguistic examinations. The article also studies the issue of the expert's competence in the sphere of studying written texts while solving the abovementioned tasks. It demonstrates the capacity of linguistic studies within a comprehensive examination, and describes other types of tasks whose resolution is envisaged within the expert practice.

Keywords: specific expert methods of linguistic studies, utterances in the form of appeals, threats, insulting language, expert's competence, comprehensive studies.

УДК 159.99:347.98

А. М. Горещька, судовий експерт Харківського НДІСЕ, кандидат психологічних наук

ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ОРІЄНТОВНОГО РОЗМІРУ ГРОШОВОЇ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто дискусійні питання визначення розміру грошової компенсації за заподіяні моральні страждання в цивільному судочинстві. Досліджено норми закону, що визначають поняття вини в цивільному процесі та які